

MİMARLIK ve İLİŞKİLİ DİĞER MESLEK/UZMANLIK ALANLARININ KAPSAMI BAĞLAMINDA MESLEK PRATIĞI ve EĞİTİM SÜREÇLERİNİN YENİDEN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

GİRİŞ

Günümüzün giderek karmaşıklaşan ürün ve üretim süreçleri, basit ve küçük ölçekli üretimin konusu olabilecek ürünler dışında, bir ürünün tümüyle tek bir profesyonel tarafından tasarlanıp üretilmesini olanaksız kılmıştır. Zaman içinde, ürün ve üretim sürecindeki bu karmaşıklaşma ürünü, kendisini oluşturan parçalara (altsistemler) bölmüş; üretim sürecini de bu parçalar bazında derinleşmiş profesyonellerin (uzmanlar) oluşturduğu bir ekibin eşgüdümlü çalışmasına dönüştürmüştür. Artık otomobillerin ya da binaların tüm parçalarını aynı firma, kendi bünyesinde üretmemektedir. Bu uzmanlıklar da, yine zaman içinde gelişerek çeşitli disiplinlere dönüşmüştür. Yapı ustasının (master builder) inşaat mühendisi ve mimar olarak iki ayrı kimliğe doğru evrilmesi de bu doğal gelişimin bir sonucudur. Herhangi bir alandaki bilgi birikiminin, tümünün bir tek kişi tarafından öğrenilmesi çok güç, akıl dışı ya da olanaksız olduğunda, başkaca bir çıkış yolu da yoktur.

Yapı üretimi alanına baktığımızda, bu alandaki ürün ve süreç tasarımının da uzun yıllar boyunca yapıyı oluşturan altistemler bazında uzmanlaşmış profesyoneller tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Halihazırda var olan mimari, statik, elektrik, mekanik vb altsistemlere ilişkin disiplinlerdeki bilgi birikimi, daha üstün niteliklere sahip ürünlerin, artan rekabet ortamında daha ucuz ve daha kısa sürede tasarımı ve gerçekleştirilmesine yönelik talebin artışının doğal sonucu olarak giderek geliştirilmiş; söz konusu bu disiplinlerin bünyesinde de yeni uzmanlık/derinleşme alanları oluşmaya başlamıştır.

PROBLEM

Belirli bir ürünün üretimine ilişkin bilgi birikimine sahip bir mesleki kimliğin, birden fazla yeni kimliğe bölünmesi ne zaman ve hangi koşullarda anlamlı, akla ve pratiğe uygun, gerekli ve geçerli olabilir? Hakim olunması gereken bilgi birikiminin bir tek insanın fiziksel ve mental kapasitesinin ötesine geçmesi, bu tür bir ayrışma için yeterli midir? Bu tür bir ayrışmanın gerekli ve geçerli olduğu kararını verebilmek için başka hangi parametre/göstergelere bakılması gerekir ve bu parametreler açısından davranış değişikliğini gerektirecek ölçütler nelerdir? Bu sorulara gereken cevaplar verilmedikçe, yapı üretim sektöründe var olan “meslek” ve “uzmanlık” alanlarının doğru tanımlamalarının yapılması da çok güçtür.

Nasıl ki üretimde ihtiyaç duyulan kalite ve kantite, talebin niceliği (scale), niteliği (complexity) ve kararlılığının (stability) bir sonucuysa, ürünü oluşturacak girdilerin kalitesi de hedeflenen çıktının kalitesinin fonksiyonudur. Bu yaklaşıma göre, üstün nitelikli binalara yönelik bir talep (“satılma arzusu” değil, onun parayla desteklenmiş halinin ifadesi olan, ekonomi bilimine ilişkin terim) yoksa; bir diğer deyişle pazardaki alıcılar, bina denen ürüne eklenecek ilave niteliklerin bedelini ödemeye yanaşmıyorsa, binaları o nitelikte üretmeyi sağlayacak derinliğine bilgisi olan uzmanlara/meslek adamlarına da bu nitelikte bir talebin oluşmadığı bir sektörde/projelerde gerek olmadığı söylenebilir. Bu durum, ekonomik faaliyetin gerçekleştiği sınırlar içinde yaygın olarak görülmekteyse, yani talep niceliksel olarak büyük (“ölçek ekonomisi” özelliklerini taşıyan nitelikte) ve devamlılığı sağlanabilecek şekilde süreklilik ve kararlılık arzeden nitelikte (stable) değilse, ürüne bu üstün niteliklerini kazandıracak derinleşmesine bilgi ve beceri sahibi profesyonellerin ayrı bir profesyonel kimlik ile tanımlanması ve dar alanlara sıkıştırılmaları yerine, belli bir mesleği yerine getirecek yetkinlikte yetişmiş ve ek olarak bu mesleki alan içinde uzmanlaşmış kişiler olarak tanımlanması doğrudur. Aksi taktirde, dar bir alanda sıkışıp kalmış, talepteki sıklık ve süreksizlikten ciddi şekilde etkilenen ve üretime katkıda bulunamayan ileri derecede uzmanlaşmış, eğitilmiş işsizler yaratılmış olacaktır.

MEVCUT DURUM

ABD ya da AB ölçeğinde bir üretim büyüklüğünün sözkonusu olduğu “ölçek ekonomileri”nde bile küresel durgunlukların, demografik gerilemelerin yarattığı sıkıntılar gözlenebilirken, Türkiye sınırları içindeki kırılğan bir ekonomide bu derece uzmanlaşmış alanların ayrı bir mesleki kimlik olarak tanımlanması en azından zamansız bulunabilir. Uzmanlaşma, günümüz rekabet ortamında ayakta kalabilmek ve daha iyisini üretebilmek için vazgeçilmez bir gelişmedir; ancak, uzmanlıkların mesleki alanlara dönüşümü için gereken koşulların varlığından söz etmek ülkemiz için henüz mümkün değildir; ekonominin kırılğanlığına ve sürdürülebilirlik niteliğine ilişkin göstergelere bakıldığında, yakın bir gelecekte de mümkün olacak gibi görünmemektedir.

Son 20 yıl içinde üretimde gözlemlenen uzmanlaşmanın, eğitim ve bilimsel araştırmalarda da gerçekleştiği açıkça gözlemlenmektedir. Ancak, görülen odur ki, “uzmanlık alanı” ve “meslek” ayırımında yapılan hataların benzerleri eğitim alanında da tekrarlanmakta ve hatta oradan kaynaklanmaktadır. Bu ülkede, meslek dalı olarak tanımlanabilmesi için gerekli koşulları henüz bulamamış alanlar meslek olarak tanımlanırken, bu alana ilişkin meslek adamlarını yetiştirme iddiasıyla fakültelerde yeni bölümler açılmış, yeni mesleki ünvanlar ve mesleği icra yetkileri verilmeye başlanmıştır. Sonucun, bütünü kavramakta başarısız, her biri kendi ölçeğinde (yerleşim, bina, eleman, bileşen) ve dar alanına ait bilgi birikimine sahip, ekonominin yolunda gitmediği çoğu zaman da işsiz meslek insanları olması kimseyi şaşırtmamalıdır. Tüm kritiklere rağmen, bu dönüşü çok zor olan yola girilmiş olduğu da bir gerçektir.

Ekonomik, politik, demografik, kültürel vb bir çok alanda, gelişen enformasyon ve iletişim teknolojisinin de etkisiyle her tür değişimin ivmesindeki artışın geçmiş on yıla göre bile çok yüksek olduğu görünür bir gerçektir. Bu süreç içerisinde, 21. yüzyılda insanların, hayatlarını başladıkları meslekle bitiremeyeceklerine ilişkin öngörüler her geçen gün yeni örneklerle doğrulanmaktadır. En yakın örnek, ülkemizdeki ekonomik/finansal krizlerin sonucunda bankacılık sektöründe istihdam edilen nitelikli, çok geniş bir insan kaynağının atıl kalması ve üretimden kopmasıdır. Zorlukla yetiştirdiği nitelikli insan kaynaklarını ulusal/küresel üretimin girdisi haline getiremeyen devletlerin 21. yüzyılın rekabet ortamında ayakta kalması mümkün müdür?

ÇÖZÜM

Çözüm, bu yapı içerisindeki sınırlamalar da dikkate alındığında, durağan, gelişemeyen/değişemeyen/dönüşemeyen yapılardan vazgeçip, değişime/dönüşüme/uyum sağlamaya olanak verecek esnek yapı ve süreçler tanımlamak; yasaklayıcı, daraltıcı tavırlardan uzaklaşıp, kolaylaştırıcı ve açılım sağlayacak davranış kalıplarına yönelmek olabilir. Mühendislik mezunlarının bir-iki senelik işletme eğitimi olarak üretime mühendis kimlikleri ile değil, yönetici kimliğiyle katılımlarının sayısız örneği, otomotiv, bankacılık, elektronik vb dahil bir çok sektörde açıkça görülmektedir. Ağırlık merkezi sürekli değişen bir platformun üzerinde yer alan bir objenin, dengesini koruyabilmesi, kendi ağırlık merkezini de sürekli değiştirebilecek esneklikleri gösterebilmesine bağlıdır.

Bu bağlamda, çeşitli mesleklerin kapsamında uzmanlık alanı olarak tanımlanan derinleşme konularının yeni mesleki alanlar olarak bütünden ayrıştırılıp, üretim sistemindeki ilişkilerin yeniden tanımlanmaya çalışılması sürecinde, başta belirtilen tehlikeleri bertaraf etmenin de tek yolu bu esnek yaklaşım olabilir. Bu sorunun çözüm yöntemi, sektördeki meslek pratiğini biçimlendiren kurum ve kuruluşlardaki alan paylaşımına yönelik kaygılara dayanan tartışmalar değil, eğitim süreci ve bu süreçteki bütünü dikkate alarak en iyi örgütsel yapılanmayı ticari kaygılardan bağımsız biçimde geliştirebilecek platformlardaki geleceğe yönelik stratejik bakış açılarını da içeren, bilimsel tabana dayalı tartışmalar olsa gerektir. Bu açıdan, akademik camianın sorumluluğu çok büyüktür; burada yapılan stratejik yanlışların, meslek pratiğinin de yanlış biçimlenmesine neden olduğu yakın zamandaki örneklerle açıkça görülmüştür.

Kelime anlamı ile “mimar”, yapı üretimindeki sınırlı anlamının ötesinde, çok geniş bir alana ilişkin yaratıcı faaliyetleri gerçekleştiren profesyoneller için kullanılmaktadır. “Ekonominin mimarı” gibi kavramlar düşünüldüğünde, açıkça anlaşılmaktadır ki “her şeyin mimarı vardır”. Kent-bölge ölçeğinden, eleman-bileşen ölçeğine kadar, yapma çevrenin (built-environment) tasarımı, birbirinden kopuk uzmanlık/mesleki alan sahipleri tarafından gerçekleştirilebilecek bir faaliyet değildir. Bir kentin sokaklarını-parklarını dolduran “kent mobilyaları” ile o kenti oluşturan meydanların, binaların karakteri arasında, bir binanın dış cephesi ile içindeki mekanların üslupları arasındakine benzer bir ilişki olması “mimari bütünlüğün” gereğidir. Bu bütüncül çözümü ortaya koyabilmek için, üretime katılan tüm tasarımcıların birbirleri ile ortak bir dili asgari düzeyde konuşabilmeleri gerektiği gerçeğini nasıl görmezden gelebiliriz? Üretim bilgisine tek bir kişi tarafından hakim olunamayacak ölçüde büyük, çeşitli ve karmaşıklık düzeyi yüksek bir ürünü üretebilmek için uzmanlaşmak zorunda kalan profesyonellerin, söz konusu ürünü amaca uygun biçimde ve tek bir kişi tarafından tasarlanmışçasına bütünlük arzedecek biçimde ortaya koyabilmesinin, bu ortak dil ve anlayış ile gerçekleştirilebilecek bir “takım çalışması” sonucunda mümkün olduğu açıktır.

Öte yandan, tüm bu olumsuz gelişmeleri olumluya dönüştürebilmek için ihtiyaç duyulan mekanizmalar da gelişmektedir. Küreselleşme ile sağlanan kültürler arası yoğun ilişki, mimarlık eğitimine de olanca hızıyla yansımaktadır. Yurtdışındaki üniversitelerle, değişim programları çerçevesinde, on sene önce öngörmekte zorlanacağımız sayıda öğrenci/öğretim elemanı değişimi sağlamakta olup, üniversitemiz kapsamındaki değişimlerde mimarlık fakültesi, oran olarak bu gelişimin en ön sırasında yer almaktadır. Kurumlar arası değişimlerin bu yoğunluğa eriştiği günümüzde, çok yakın geçmişte aynı meslek alanının uzmanlık alanları niteliğinde olan ve yakın zamanda ayrı mesleki alanlar olarak tanımlanmaya başlayan, esas olarak aynı altyapıyı gerektiren alanlar arasındaki geçişlerin de sağlanabilmesi neden mümkün olmasın diye düşünülebilir. Bu doğrultuda, bir çok çift anadal (double major) programının fakülte lisans programları düzeyinde geliştirildiği bilinmektedir.

Çeşitli mesleklerin sınırlarını çizmeye yönelik çerçeve yasa ve bunu izleyecek meslek yasalarının paralelinde, insan faaliyetlerinin gerçekleştiği ürün olan binaların; bu binaları ortaya koymaya yönelik meslek pratiğinin ve kaçınılmaz olarak mesleki eğitimin çitasını yukarıya çekmeye ve tüm bunların başarımı için bölgesel/küresel ölçekte bir standardizasyonun sağlanmasına yönelik “Bologna Süreci” gibi düzenleyici kararların muhatabı olan ülkemizdeki mimarlık kurumlarının, yetiştirdikleri profesyonellerin bölgesel/küresel ölçekte insan kaynaklarının dolaşımı için ihtiyaç duyulan vasıflara sahip olabilecekleri bir eğitimi gerçekleştirecek örgütlenmeye ihtiyacı olduğu açıktır. Eğitimin dört yılda bittiğinin zımnen de olsa kabul edildiği, yaşam boyunca mesleki yenilenme ve gelişimi reddeden bir anlayıştan, mesleki yetkinliğin sürekli sorgulandığı ve bu nedenle “sürekli eğitimin” ve bunu sağlayacak örgütlenmelerin temel eğitim organizasyonu kadar önemli hale geldiği bir yapıyı hep birlikte oluşturmak zorundayız.

Belirli alanlara odaklanan ve parçalara bölünen eğitimin, bütünlü ilişkisinin kopmaması; bir takımın üyeleri olarak birlikte çalışması gereken profesyonellerin aynı dili konuşabilmesi ve belirli işlevlere ve uzmanlıklara olan talebin daralması durumunda, standart altyapıya sahip biçimde yetiştirilen meslek adamlarının, “yaşam boyu sürekli eğitim” felsefesi ve bunu destekleyen mekanizmalar/eğitim enstrümanları (yüksek lisans programları/yoğunlaştırılmış kurslar/seminer ve konferanslar vb) ile yetişmiş insan kaynağı sıkıntısı hissedilen alanlara kaydırılmasına olanak verecek esneklik içeren/kolaylaştırıcı düzenlemelerin birlikte düşünülmesi zorunluluğu artık günümüzün küreselleşen dünyasında açıkça ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Tüm bu söylenenlerin yansıtmayı amaçladığı bakışın ana hatları doğrultusunda varılmak istenen sonuç, somut ifadelerle aşağıda yer almaktadır:

- Mimarlık, bütüne ilişkin bakış gerektiren bir meslektir; yapma çevrenin oluşturulmasındaki tüm faaliyetleri kapsar. Çok farklı üretim ölçekleri ve koşulların olduğu bir bölüm coğrafyanın dışında genel uygulama bu yöndedir.
- Bu alandan ayrıştırılan uzmanlık alanlarının, bağımsız meslek alanlarına dönüştürülmesi yerine, uzmanlık alanları olarak kalması ve 4 yıllık ortak eğitimden süresince ve ondan sonra buralara yönelimin olanaklı hale getirilmesini amaçlayan yapısal çözümlere gidilmesi daha doğru bir yaklaşım olurdu; ancak bu fırsat kaçırılmıştır.
- Gelineen noktada, uzmanlık bilgisine talep olmayan projelerde uzman olmayan mimarların görev almasına; uzmanlık gerektiren projelerde ise bu uzmanlıklara sahip profesyonellerin ayrı meslek erbabı ya da aynı mesleğin içindeki bir uzman kimliğiyle üretime katılabilmemesinin mümkün kılınmasına yönelik düzenlemeler, gerek eğitim, gerekse meslek pratiği boyutunda yer alacak yasal düzenlemelerle olanaklı hale getirilmelidir.
- Bir kültür merkezindeki konser salonunun akustik projesini hazırlayacak uzman mimara olan talep de, büyük ve karmaşık projelerde proje yönetimi eğitimi almış mimar/inşaat mühendislerine (petrol rafinerisi vb kimi mekanik yönü ağır basan projelerde, örneğin makina mühendislerine) olacak talep de, basit ve küçük ölçekli binalara olan talebi yerine getirecek “pratisyen” mimarlara olan talep de bu sistemde karşılanabilmelidir. Lisans eğitimi+Uzmanlık Eğitimi+Sürekli Eğitim yapısı içinde hangi mesleki alanlardan gelenlerin, yüksek lisans, doktora ve sürekli eğitim kapsamında sürdürülecek hangi ilave eğitimler ile hangi işlevleri gerçekleştirmeye talip olabilecekleri deskriptif biçimde ve kompartmanlaşmaya yönelik bir yaklaşımla değil, performansı esas alan bir düzenleme ve yaklaşım ile tanımlanmalıdır.
- Çift anadal programlarında öğrencinin makul bir sürede diğer meslek/uzmanlık alanında yetkin hale gelebileceği program düzenlemeleri ders planlarında yapılarak lisans programı sürecinde meslek insanlarının ilişkili alanlardaki bilgi birikimi ve altyapısını oluşturmaya yönelik bir çözüm olarak yaygınlaştırılmalı ve kolaylaştırılmalıdır.
- 4 yıllık yüksek lisans eğitiminin sonrasında, uzmanlık eğitimine ilişkin alanlar yeniden ve gerçekçi şekilde tanımlanmalı; tezli programların kontenjanları azaltılarak, tezsiz programların öğrenci sayıları artırılmalı; tüm lisans mezunlarının uzmanlaşmaya ve birden fazla alana yönelebilmesini kolaylaştırıcı düzenlemelere gidilmelidir. Böylece, mimarlık eğitimi bütüne ilişkin altyapıyı oluşturan bir eğitim olarak 4 yıllık lisans eğitimi kapsamında yeniden düzenlenmeli; mimarlıktan ayrılan ve ayrı bir meslek haline dönüştürülen alanlardaki profesyonellerin sadece kendi alanlarında hizmet üretebilmesinin yaratacağı istihdam daralması problemi çift anadal vb çözümlerle ortadan kaldırılırken; “pratisyen” ya da “yetkisiz” mimar konumundan, “uzman” ve “yetkin” mimar konumlarına giden yollar da açık ve tanımlı hale getirilmelidir. Çift anadal uygulaması ile lisans düzeyinde yapılabilecek geçişlerin, yüksek lisans programlarında “uzman mimar” ve “yetkin mimar” formasyonlarına gidiş yollarında da yapılabilmesi böylece mümkün olabilecektir.
- Bu yaklaşımda mimarlıktan ayrılan alanların uygulama alanları nasıl sınırlandırılmış oluyorsa, mimarlık lisans programından mezun olan profesyonellerin uygulama alanları da aynı şekilde sınırlandırılmış olmaktadır; tek fark, her aşamada makul bir ilave çaba ile çeşitli alanlara ilişkin yeterliğin edinilebilmesi ve mesleki alanın genişletilebilmesine olanak tanınmasıdır.
- Tüm bu yapının hayata geçirilebilmesi için, eğitim kurumlarının meslek pratiği ve eğitim programlarına yansıyan, uzmanlığa yönelik eğitim programlarını verebilecek akademik örgütlenmelerini de yeniden düşünmeleri ve eğitimin mimarisini de yeniden tasarımları gerekecektir.

YAPI BİLGİSİ ANABİLİM DALI KOMİSYON ÜYELERİ

Prof.Dr. Şule ÖZÜEKREN

Prof.Dr. Alaattin KANOĞLU

Doç.Dr. Nihal ARIOĞLU

Yrd. Doç.Dr. Cem ALTUN